

EĞİTİM VE KÜLTÜR AÇISINDAN ATATÜRK'ÜN GETİRDİĞİ MODELİN FİKRİ TEMELLERİ VE HEDEFLERİ

ALİ ATA YİĞİT*

İstiklâl Savaşını müteakip kurulan Türkiye Cumhuriyeti; kuruluş sürecinin tabii bir neticesi olarak, millet esasına dayalı millî bir devlet şeklinde teşekkül etmiştir. Ayrıca, birbiri ardına gerçekleştirdiği inkılaplarla ve öngördüğü gelecek doğrultusunda köklü bir değişim yaşayarak, sosyal ve kültürel açıdan yeniden yapılanmıştır. Hemen belirtmek gerekir ki, modern Türkiye'nin bu cephesi, "millileşme"nin yanbaşıında "batılılaşma" eylemini yansıtır. Bu bakımdan, Atatürk dönemi eğitim ve kültür politikasının esasları, yeni baştan tanzim olunan kimliği ve Batı medeniyetine entegre olma stratejisini açıklayıcı olmaktadır.

STRATEJİNİN BELİRLENMESİ

Yirminci yüzyılın başından itibaren, Türk fikir hayatı İslâmcılık, Batıcılık ve Türkçülük ekseninde olmak üzere, çok yoğun bir tartışma içerisindeydi. Aslında bu durum, Osmanlılık siyasetinin geçerliliğini kaybetmesi üzerine, yeni bir üç tarz-ı siyasetin gündeme gelmesidir. Ziya Gökalp, bu üç fikir hareketi arasında ideal yönünden bir tezat bulunmadığını belirterek, bir sentez oluşturmaya çalıştı. Nitekim 1912 yılında Türk Yurdu dergisinde bu konuda yazdığı makalede; " her birinin nüfuz dairelerini tayin ederek bu üç gayenin üçünü de kabul etmeliyiz; daha doğrusu bunların, bir ihtiyacın üç muhtelif noktadan görülmüş safhaları olduğunu anlayarak 'muasır bir İslâm Türklüğü' ibda etmeliyiz" demektedir¹. Gökalp'in böylesi bir sentez kurma gayreti, o yılların siyasetine uygundu. Ancak Birinci Dünya Savaşının sonunda, başta kutsal topraklar olmak üzere, Arap nüfusuyla meskûn toprakların kaybedilmiş olması bu sentezin pratikteki önemini azaltmıştı. Zira, İslâmcılık siyaseti ile Müslüman nüfusun bütünlüğü ve söz konusu bu bölgelerin muhafazası düşünülmekteydi. Bu sağlanamadığı için, geriye

* Dr., K.T.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü-Trabzon.

¹ Ziya Gökalp, *Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak*, Haz.: İbrahim Kutlu, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1976, s. 12.

Anadolu'da Türk nüfusuna dayalı bir siyaset üretmekten başka çare kalmamıştı. İşte bu noktada, Türkçülüğün daha bir önem kazandığı açıktır.

Ancak, Atatürk taraftar olduğu ve tarihi bir zorunluluk olarak ortaya çıkan milliyetçilik siyaseti ile, batıcılığı birleştiren ortak bir strateji geliştirdi. Böylece, Batı dünyasında ilmi zihniyete, bilgi birikimine ve teknolojik temellere dayalı olarak gelişen yeni medeniyete erişmek, paylaşmak siyasetini ortaya koydu. Bu durum, bir bakıma Batuya karşı, Batı mekanizmalarıyla cevap verebilmek demektir. Bu siyasetin teorik zeminde en önemli kaynağını ise, yine Ziya Gökalp'in fikirleri teşkil etti. Gökalp, "Türk milletindenim, İslâm ümmetindenim, Garp medeniyetindenim" veya "Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muasırlaşmak" şeklinde teorisin formülize etmiş ve ayrıca fikirlerine bir dayanak noktası olarak, kültür-medeniyet ayrımını getirmişti.

Gökalp, Türkiye'nin en buhranlı ve değişimin en hızlı zamanında yaşamış ve fikirlerini genellikle Durkheim'e dayanmış olan bir sosyologdur. Gerek yaşadığı devir, gerek sosyoloji, onun o sırada Türkler için sistematik bir sosyal değişim teorisini veya teorilerini geliştirmesini zorunlu kılıyordu.² Bu sebeple, Gökalp'i kültür-medeniyet ayrımına götüren düşüncenin temelinde Türkiye için pratik bir endişe yatıyordu. Bütün devlet gücünü ve aydınların bütün gayretini seferber ederek yönelinen, Batı dünyasının, medenî gelişmelerini taklit ederken, onların sosyal ve kültürel özellikleri de benimsenecek miydi? Bir taraftan Batı dünyasının bütün medenî vasıtalarına sahip olmak istenirken, öbür taraftan aynı dünyanın zevkleri, aile hayatı, her türlü sosyal münasebetleri, felsefi ve dinî inançları, sanat ve eğlence hayatı, millî hayat tarzından nasıl uzak tutulacaktı? Bu endişe birçok aydını Batı medeniyetine karşı menfi veya çekingen bir tavır almaya itiyordu. İşte bu noktada Gökalp, milliyetçilikle—yani Türk millî kültürünü koruma ve geliştirme iddiası ile— Batı medeniyetçiliği arasında uzlaşmaz bir halin bulunmadığını, her ikisinin de birarada, hatta bir bütün halinde yaşayabileceğini göstermeye çalıştı. Değiştirilmesi istenmeyen bütün değerleri kültür adı altında topladı, değiştirilmesi istenenleri ise medeniyete dahil şeyler olarak gösterdi. Birinci gruba giren değerler milletlerin öz malı olan şeylerdi, bunların değişmesi değil, gelişmesi söz konusu idi. İkinci, yani medenî değerler grubuna girenler ise, kültürün inkişafına imkân vermedikleri takdirde değiştirilmesi gere-

² Carle C. Zimmerman, *Yeni Sosyoloji Dersleri*, Çev. Amiran Kurtkan, İstanbul 1964, s. 10. Zkr. Emre Kongar, *Toplumsal Değişim*, Bilgi Yaynevi, Ankara 1972, s. 86.

ken şeylerdi.³ Şüphesiz bu görüşler, cumhuriyeti kuran kadro üzerinde ve aydınlar çevresinde büyük tesirler uyandırdı ve Atatürk'ün milliyetçilik siyaseti ile batıcılığı birleştiren stratejisini daha anlamlı hale getirdi.

MİLLİYETÇİLİK VE BATICILIK

Atatürk'ün getirdiği modelin dayandığı iki temel husus vardır. Birincisi millileşme, ikincisi modernleşmedir. Başka bir deyişle, milliyetçilik ve batıcılık modelin fikri temilini belirleyen ve hedeflerini tayin eden unsurlar olmaktadır. Çağımızın bilgi ve teknolojik birikiminin en son Batıda vücut bulması, baulılaştırmanın en önemli sebebi olmuştur. Milliyetçilik ise, herşeyden evvel yeni Türk devletini kuran Kuva-yi Milliye ruhunun bir ifadesidir. Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesi ile başlayan tarihî süreç, birbirine zıt görünen ancak, paralel tarzda gelişen milliyetçilik ve batıcılık fikriyatını Türkiye Cumhuriyeti'nde birleştirdi. Şüphesiz bunun mimarı ve önderi Atatürk oldu.

Atatürk siyasi fikirlerinde Genç Türklerin –özellikle onlar arasında milliyetçi, pozitivist ve batıcı kadın– bir varisi idi; her ikisinin de geleceği, onun için Baunın modern medeniyetinden başka bir şey demek olmayan medeniyette yatıyordu.⁴ Bunun için Atatürk, bir "ferd-i millet" olarak girdiği Milli Mücadele'nin en karanlık günlerinden, 10 Kasım 1938'de de Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini kapadığı zamana kadar, "medenileşmek", "medenî milletler camiasına girmek", "muasır medeniyeti iktisap ile onun seviyesinin üstüne çıkmak", "asrileşmek" ve "garplılaşmak" üzerinde ısrarla durmuştur.⁵ Cumhuriyetin ilk zamanlarına ait iki demeci, bu husustaki kararlılığını ve inancının çok önceden pekiştiğini, sistemleştiğini ortaya koymaktadır. Atatürk şöyle demektedir:

"Memleket behemehal asrî, medenî ve müteceddit olacaktır. Bizim için bu hayat davasıdır. Bütün fedakârlığımızın semere vermesi buna bağlıdır...

³ Erol Güngör, *Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik*, 5. bs., Ötügen Neşriyat, İstanbul 1989, s. 10-12. Ayrıca bkz. Taha Parla, *Ziya Gökalp-Kemalizm ve Türkiye'de Koorporatizm*, İletişim Yay., İstanbul 1989, s. 35-43; Kongar, a.g.e., s. 86-89.

⁴ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, 2. bs., T.T.K. Yay., Ankara 1984, s. 290.

⁵ Abdurrahman Çaycı, "Atatürk'ün Uygartık Anlayışı", *Belleten*, c.LII, sayı 204, Ankara 1988, s. 1105.

Terakki yolumuzun önüne dikilmek isteyenleri ezip geçeceğiz. Teceddüt vadedisinde duracak değiliz (4 Aralık 1923)."⁶

"Milletimizin hedefi, milletimizin mefkûresi bütün cihanda tam manasıyla medenî bir heyet-i içtimaiye olmaktadır... Medenî eser vücuda getirmek kabiliyetünden mahrum olan kavimler, hürriyet ve istiklâllerinden tecrit olunmaya mahkûmdurlar. Tarihi beşeriyet baştan başa bu dediğimi teyit etmektedir. Medeniyet yolunda yürümek ve muvaffak olmak şart-ı hayattır... Efendiler, medeniyet yolunda muvaffakiyet teceddüde vâbestedir. İçtimai hayatta, iktisadî hayatta, ilim ve fen sahasında muvaffak olmak için yegâne tekâmül ve terakki yolu budur. Hayat ve maişete hakim olan ahkâmın zaman ile tegayyür, tekabül ve teceddüdü zaruridir. Medeniyetin ihûraları, fennin harikaları, cihanı tahavvülden tahavvüle duçar ettiği bir devirde, asırlık köhne zihniyetlerle, maziperestlikle muhafaza-i mevcudiyet mümkün değildir... Medeniyetin esası, terakki ve kuvvetin temeli aile hayatındadır... Asır mübarezesinde milletimizi muvaffak edecek bir iktisadî hayat temini hedef tayin eden umumî maarif ve terbiye sistemlerimiz hergün daha çok esaslaşacak ve elbette muvaffak olacaktır (30 Ağustos 1924)"⁷.

Atatürk cumhuriyetin ilk zamanlarına ait bu sözleriyle, gerçekleştirdiği inkılâpların ana hatlarını daha işin başında ifade etmektedir. Yani –yaygın bir ifade tarzıyla– "muasır medeniyet seviyesine erişmek" idealini belirlemede ve bir bütün olarak "bailaşmak" hedefini tayin etmektedir. Ancak, Atatürk'ün yine aynı sözlerinden, getirdiği modelin bir diğer özelliği olan milliyetçiliği, bailaşmak hedefinin hemen yanbaşında, bir rezerv olarak tuttuğu anlaşılmaktadır. Zira, Atatürk Türk milletinin çağdaşlaşmasını iktisaden kalkınmakta ve bu kalkınmayı sağlayacak gücü de millî eğitimin gelişmesinde görmektedir. Millî eğitimin kaynağı da Türk milletinin kuvvetli seciyesi ve şahsiyetli milliyetçiliğidir.⁸ Zaten, Atatürk Türklüğe olan sevgisini ve millî şuurunu, bir grur vesilesi olarak çeşitli defalar ifade etmiştir. Sadece Onuncu Yıl Nutku'nun sonunda söylediği "Ne Mutlu Türküm Diyene" sözü bile, bu açıdan yeterlidir.

⁶ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I-III*, c.III, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s. 94-95.

⁷ *Ag.e.*, c.II, s. 187-188.

⁸ Ercüment Kuran, *Atatürkçülük Üzerine Denemeler*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s. 170.

Atatürk medenileşmeyi yaşamak, var olmak için elzem olarak görmektedir.⁹ Nitekim, 1923-1930 arası yıllarda gerçekleştirilen inkılapların bütünüyle radikal bir özellik taşıması, "medenileşmek" ile "var olmak" arasında görülen, hayatî endişeden kaynaklanmaktadır. Bu noktada eklenebilecek bir husus da, "radikal tavrın" zamanlamasıdır. Zira, batılılaşma hareketlerinin kökleri Tanzimata kadar uzanmakla birlikte, radikal inkılaplar ancak, Atatürk'ün karizmasını¹⁰, artı bu karizmanın istiklâl harbinden muzaffer çıkarak kudret kazanmasını beklemiştir. Neticede, Batı medeniyetine entegre oluşun temelleri atılmış ve bu yoldaki gelişmenin siyasî, hukukî ve kültürel boyutları-ucu ilerlemeye açık olmak üzere- tamamlanmıştır.

Bilindiği gibi, Atatürk inkılaplarının dayandığı esaslar, 1931 yılında altı ok halinde tespit olunarak Cumhuriyet Halk Fırkası programına alınmış ve 1937'de de anayasaya konulmuştur. Bunlar; cumhuriyetçilik, halkçılık, lâiklik, milliyetçilik, devletçilik ve inkılapçılıktır.¹¹

Söz konusu ilkelerden lâiklik ve milliyetçilik, inkılaplar için fikrî bir çerçeve kuracak mahiyettedir. Diğer dört ilke ise, siyasî yapının dinamiğini teşkil etmektedir. İlkelerin bütününden "birlik, eşitlik otorite" temalarını da çıkartabilmek mümkündür.¹² Bu temalar, milliyetçiliğin ve hâkimiyetin millette olacağı inancının ifadesidir. Diğer bir husus, daha evvel de ifade edildiği gibi, Atatürk modelinin temeli olan milliyetçilik ve batıcılığın bu ilkeler etrafında örülmesi olmasıdır. Zaten milliyetçilik başlıbaşına bir ilkedir.¹³ Batıcılık ise, lâiklik ve inkılapçılık çerçevesinde yer almaktadır. Yine burada milliyetçilik ile halkçılık arasında doğrudan irtibat kurmak gerekir. Çünkü halkçılık, milliyetçilik fikrinin bir neticesidir. Aynı zamanda da milliyetçiliğin sosyal-politik bakımdan bir gerekçesidir.¹⁴

Atatürk inkılaplarının batıcılık anlayışından kaynaklanan temel karakteristik özelliği lâiklik ilkesidir. Lâiklik yalnızca devleti dinî kurumlardan ay-

⁹ Çaycı, a.g.e., s. 1107.

¹⁰ Karizma kavramı ve Atatürk'ü karizması hakkında bkz. Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1983, s. 129-181.

¹¹ Bu esasların "Kemalizmin Prensipleri" olduğu, ilk defa CHP'nin 1935 programında zikredilmiştir.

¹² Suna Kili, *Atatürk Devrimi*, 5. bs., Türkiye İş Bankası Yay., Ankara 1995, s. 225.

¹³ Atatürk'ün milliyetçilik anlayışı için ayrıca bkz. Yusuf Sarımay, *Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı*, TKAE Yay., Ankara 1990, s. 49-106.

¹⁴ Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Milli Egemenlik*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1987, s. 64. Ayrıca bkz. Levent Köker, *Modernleşme Kemalizm ve Demokrasi*, İletişim Yay., İstanbul 1990, s. 79-85.

rılması değil, kişinin düşüncesinin geleneksel dinî kavram ve uygulamasının getirdiği sınırlamalardan kurtarılması ve dinî gelenek ve görenekleriyle yoğunlaşmış devlet ve toplumun modernleştirilmesidir.¹⁵

Lâiklik için daha değişik tanımlar ve yorumlar getirilmekle beraber, bu tanımın Atatürk'ün düşünce ve hedeflerine uygun düştüğü anlaşılmaktadır. Atatürk'ün bizzat kendi notları ve görüşleri ile, Afetinan'a hazırlattığı *Medenî Bilgiler* adlı kitapta, Maarif Vekâletinin vazifesi zikredilirken şöyle denilmektedir; "bütün vatandaşların cumhuriyeti iyi tanıyıp sevmeleri, din ve itikat kayıtlarını dünyadaki yaşayış hududunun haricinde manevî bir mefhum olarak tanımaları, bilginin telkin edeceği en mühim esaslardandır".¹⁶ Dolayısıyla lâik bir sistemin kurulabilmesi için gerçekleştirilen inkılaplar bu yönde değerlendirildiğinde kültürel yapının yeniden inşası hareketinin sınırları da net bir şekilde anlaşılmış olacaktır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken bir başka husus; 3 Mart 1924'te Şer'îye ve Evkaf Vekâletlerinin kaldırılması, Tevhid-i Tedrisat Kanununun kabul edilmesi, Halifelîğin İlgası¹⁷ ve bunlara bağlı olarak Şer'îye Mahkemeleri ile tekke ve zavayelerin kapatılmasının neticede, tek uçlu bir gelişme göstermediğidir. Lâikleşme süreci, aynı zamanda milliyetçiliğe uygun tarzda "ümmetten" "millete" geçişi hızlandırmıştır. Bu durum, 1923'ten itibaren Atatürk'ün onbeş yıllık icraatının sosyal yapıda meydana getirdiği, en köklü değişmeden biridir.

Başka bir açımla şöyle ifade edebiliriz ki, bir paradoks görüntüsü veren millileşme ve batılılaşmanın birlikteliği, aslında pragmatik bir yaklaşımla, aynı anda iki ayrı kulvardan ortak bir hedefe ve ortak bir neticeye ulaşabilmek içindir. Bunun için ortak zemin ise, inkılapların hem sonucu hem de sihirli bir manivela olan lâikleşmedir. Çünkü, "ümmet toplumu"ndan "millet toplumu"na geçiş, milliyet duygusunun motive ettiği bir süreç olmakla birlikte kültür yerleşiren unsur, batılılaşma ile kazanılan lâikliktir. Diğer taraftan, lâikliğin müesseseleşeceği toplum ise, millet toplumdur.

¹⁵ Stanford Shaw, E. Kural Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c.II, Çev.: Mehmet Harmancı, E Yay., İstanbul 1983, s. 456.

¹⁶ A. Afetinan, *Medenî Bilgiler ve M. Kemal Atatürk'ün El Yazıları*, 2. bs., TTK Yay., Ankara 1988, s. 294.

¹⁷ Bu inkılaplarla ilgili Atatürk'ün açıklamaları için bkz. Kemal Atatürk, *Nutuk*, Atatürk Araştırma Merkezi Yay., Ankara 1989, s. 561-566. Ayrıca, söz konusu inkılap kanunlarına ait meclis zabıdaları için bkz. *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: II, c. 7, s. 23-78.

Lâiklik yeni Türkiye'nin temel bir vasfı olarak, ancak 1937 yılında anayasa girmekle birlikte, hilâfetin saltanattan ayrıldığı 1 Kasım 1922 tarihinden itibaren, yavaş yavaş hayata geçirilmiş bulunuyordu. 3 Mart 1924 tarihindeki düzenlemeler, bu yöndeki en radikal inkılâp hareketleri oldu. Ancak, bu noktada "saltanat ve hilâfet" kavramlarından yola çıkılarak, içine düşülen bir yanılığ ve bu yanılığ ile sürdürülen bir yanlışlık sözkonusudur. Bu durum, daha çok batılılaşma hareketi içinde, Batı tarihinin bir mukayese unsuru olmasının ötesinde şablon olarak esas alınmasından kaynaklanmaktadır. Buna göre ileri sürülen iddia, teokratik devletten, lâik devlete geçildiğidir.

Bilindiği gibi, teokratik düzenin en ütik örneği Roma Katolik din devletidir. Burada papa dinî ve siyasi en üstün güçtür. Oysa Osmanlı padişahlığı bir din hükümdarlığı değildir. Teokratik rejimin tersine olarak, Osmanlıda din maslahatı değil, devlet maslahatı başta gelir. Din adamları devlet maslahatının, yani gerekliliklerinin görevlileridir. Bunun yanısıra, bir ruhanî otorite makamı da yoktur. Osmanlıda İslâm dininin en üstün otoriteleri "Kadıasker ve Şeyhülislâm"dır. Bunlardan birincisi yargı otoritesi, ikinci ise, devlet işlerinde karşılaşılan bazı problemlerde din hukukunun yargılarının ne olacağını yorumlama otoritesidir.¹⁸ Diğer taraftan, Osmanlı devleti dinler ve milliyetler topluluğu olan bir imparatorluk haline geldikten sonra, hükmü altına aldığı milliyetleri zorla veya inandırarak Müslümanlaştırmadığı için din ayrımı, siyasi terminolojide daima yaşamıştır. Dolayısıyla, Osmanlı rejiminin dinî bir rejim olduğu kanaati gerçeğin tersini yansıtır. Bir dinî rejimde, devletin dininden başka bir dine tanınma hakkı verilmez. Bir iki istisnaıyla, Hristiyan devletlerin hâkim olduğu ülkelerde, değil Müslümanlara veya Musevilere, Hristiyanlığın başka ya da yeni kollarından olan Hristiyan halklara bile tanınma hakkı verilmemiştir.¹⁹ Bunun için Osmanlı devletini teokratik bir düzen içinde mütalâa etmek ve tanımlamak hem yanlış olmakta, hem de cumhuriyetle birlikte lâik düzene geçişin izahını yetersiz kılmaktadır.

O halde nasıl izah edilebilir? Birincisi, Atatürk inkılâplarının ve lâikliğin öngördüğü "toplum modeli", batılı anlamda rasyonel olmayı ifade eder. Dolayısıyla ilim esasır. Dönemin en dikkate değer özelliği olan pozitivizm, bu açıdan önemlidir. İkincisi, Batı dünyasında şekillenen lâik devletin, böylesi bir zihni donanıma sahip olan halkın iradesi ve baskısı ile, tarihî bir biriki-

¹⁸ Niyazi Berkes, *Teokrasi ve Laiklik*, Adam Yay., İstanbul 1984, s. 86-87.

¹⁹ Berkes, *a.g.e.*, s. 89.

min sonucu olarak ortaya çıkmasıdır. İşte bu noktada diyebiliriz ki, Batı ile yapılan mukayesede ve Batının model olarak alınması karşısında, Türk toplumu için bir "zihniyet problemi" ortaya çıkmaktadır. Bunun için, inkılapların öncelikli hedefi, kültürel yapının yeni baştan tanzim edilmesidir. Dolayısıyla, zihni koordinatların değiştirilmesidir. İlginç olan husus ise, lâikliğin bu safhada hem sebep, hem sonuç olmasıdır. Bu da hareketin Batıda olanın aksine, yukarıdan devlet eliyle yürütülmesinden kaynaklanmaktadır. Yani, Atatürk'ün kılık-kıyafetten eğitime, hukuktan hafta sonu tatiline kadar, -inkılaplar yoluyla- hayatın bütün sınırlarını ve tarzını yeniden belirlemiş olması, öngörülen bu "yeni hayat"a göre düşünce normlarının gelişebilmesi içindir.

Atatürk, Türk toplumunu milliyetçi ve Batı medeniyetine entegre olacak tarzda yeni baştan dizayn ederken, bu yeni kültür yapısını ve siyasi sistemini koruyacak, geliştirecek insan unsurunu da, "millî eğitim" kanalıyla yetiştirmeyi/tamamlamayı hedefledi. Zaten her sistem, her rejim kendini anlayacak, kabullenecek, işletebilecek, geliştirecek, tanıtacak, savunacak ve koruyacak taraflara, kaynaklara, güçlere sahip olmak zorundadır. Bunun içindir ki, Atatürk yeni Türk devletin, korunmasının, yaşatılmasının, yüceltilmesinin dayanağı olacak en kuvvetli temeli, Türk millî eğitiminde aramış ve bulmuştur.²⁰

Atatürk ilke ve inkılaplarının mahiyeti ve getirdiği model; hiç şüphesiz Türk toplumunun ve yeni Türk devletinin, geleceğini belirleyici tek unsur olarak görüldüğüne, kabul edildiğine, anayasa teminatı altına alındığına göre, eğitimin hedefleri de söz konusu "belirleyici"den bağımsız olamayacaktır. Nitekim, Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile Türkiye'de bütün okullar Maarif Vekâletinin idaresine alındıktan sonra, ders programları; -özellikle tarih, Türkçe, coğrafya- millî kültüre dayalı ve millî şuuru kazandırıcı bir yapıda yeniden hazırlanmış ve bilahare 1928'de topyekûn batılılaşmayı sağlamak için de Lâtin alfabesi kabul edilmiştir.²¹ Ancak, burada üzerinde durulması gereken en önemli husus, eğitimin hedeflerini "belirleyici" unsurun fikri mahiyetinin ne olduğudur? Başka bir deyişle, Atatürk'ün getirdiği modelin,

²⁰ Saim Kaptan, "Atatürk ve Eğitim", *Atatürk ve Kültür*, Hacettepe Üniversitesi Yay., Ankara 1982, s. 123.

²¹ Çaycı, a.g.m., s. 1107. Harf inkılabı ile ilgili geniş bilgi ve belgeler için bkz. Bilal N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, TTK Yay., Ankara 1992; Zeynep Korkmaz, *Atatürk ve Türk Dili-Belgeler*, T.D.K. Yay., Ankara 1992.

milliyetçi ve batıcı özelliklerini sistemleştiren, fikrî zeminde besleyen temel unsurlar nelerdir?

Milliyetçiliğin kaynağı açıktır; milli kültür ve onun siyasi organizasyonu olan devlet. Atatürk, bunun için Türk dili ve tarihine büyük önem vererek, bu sahalarda faaliyet gösterecek iki ayrı kurumu teşekkül ettirmiş ve bu kurumları mirasından hissedar kılmıştır. Gerçekten Atatürk kültüre verdiği önemi sözde bırakmayıp, öncelikle Türk kültürünün araştırılması ve zenginleştirilmesi için Dil ve Tarih Kurumlarının yanı sıra, fakülteler ve üniversiteler kurulmasına büyük hassasiyet göstermiştir. Diğer taraftan, çağdaş medeniyete yönelirken Türk gururunu ve izzet-i nefsinin tatmin ederek oluşmakta olan kültürün milli bir tabana oturmasını sağlamak amacıyla Türk tarihi ile ilgili araştırma ve incelemelere öncülük etmiştir. Ayrıca kültürü geniş tabana yayarak milli birliği sağlamlaştırmak amacıyla, aydın-halk bütünleşmesine yönelik çalışmalar yapmıştır.²² Zira, Atatürk, 25 Mart 1931'de Türk Ocakları hakkında Hakimiyet-i Milliye'ye verdiği demeçte şöyle demektedir:

"Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için maddî ve manevî ne kadar kuvvet varsa, hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lâzım gelir. Yakın senelerde milletimiz böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin mühim neticelerini idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarıdan gelebilecek tehlikelere karşı masuniyeti için, bütün milliyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazım gelir".²³

Batılılaşmanın kaynağı ise, lâik ve pozitif anlayıştır. Pozitivizm, dini dünya görüşünün ve yaşayışının hâkim olduğu topluma, lâik yapıyı kabul ettirebilmenin ve bunun beraberinde batılılaşmayı sağlayabilmenin, fikrî ve felsefi dayanağı olmuştur. İlimin mürşit tayin edilmesi ilkesi de, yine aynı dayanak noktasına bağlıdır.

Esasen, "ilmin rehberliği" kendi başına açık seçik bir anlam taşımaz. Zira, ilmin rehberliği en az iki anlamda belirebilir. İlim "madde" üzerinde hâkimiyet tesis ederek milleti daha güçlü bir duruma getirme anlamını taşıyabilir. Bu açıdan bakıldığında ilim, meselâ endüstrinin gelişmesini sağlar ve endüstride milleti diğer milletlerden daha güçlü duruma getirecek araçları

²² Abdurrahman Çaycı, "Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma", *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari İlimler Fakültesi - Atatürk Kültür ve Eğitim Semineri*, Kayseri 1993, s. 44-47.

²³ *ASD I-III*, c. III, s. 130.

oluşturur. İlim ikinci bir anlamda sosyal teşkilatlanmanın en faydalı şeklinin ne olduğunu göstermeye yarayan bir yaklaşım olarak görülebilir. Bu ikinci vurgu, ondokuzuncu yüzyıl Avrupa'sında pozitivistimin özellikle üzerinde durduğu bir vurgudur. Pozitivistimin temel tanımlarından biri, cansızları düzenleyen tabiat kanunlarının insanları ve insan topluluklarını da düzenlediğini ileri süren doktrin olduğudur.²⁴

İlmin endüstri yoluyla milleti kuvvetlendireceği, ondokuzuncu yüzyıl ortasında Osmanlı İmparatorluğu'nda bilinmeyen bir fikir değildi. Aksine tutucular arasında bile oldukça yaygın bir görüştü. Atatürk'ün ilim anlayışının ayrırcı özelliği, ilmi, toplumu şekillendirmek için kullanmak istemiş olması ve bu açıdan pozitivistimin getirdiği anlamda hareket etmiş bulunmasıdır.²⁵ Dolayısıyla, Atatürk'ün 1925 yılında ifade ettiği, "yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin yeni nesile vereceği eğitim, milli bir eğitimidir. Eğitimin hedefi milli olmalıdır" sözlerini ve diğer benzer açıklamalarını, batlaşmanın fikri kaynaklarından bağımsız düşünmemek gerekir. Bu noktada Celal Bayar'ın bir tespiti açıklık getirmektedir. Bayar, "Atatürk'ün gayesi, Türkiye'yi anti-empyrialist olan milliyetçi bir Batı ülkesi haline getirmektir" derken²⁶, Atatürk'ün "milli" ve "lâik" bütünlüşmeyi kurmak ve böylece modernleşmeyi sağlamak yolundaki arzusunu da ifade etmektedir. Doğrusu onbeş yıl içinde birbiri ardına gerçekleştirilen inkılaplar ile, Türk toplumu; "Türklük şuru"nun öne geçirildiği bir atmosferde, Batı medeniyetinin ritmine uyum sağlayabilecek bir mekanizmayla donatılmış oldu. Böylece, milliyetçilik ve bauluk ekseninde, radikal bir değişim sürecine girildi. Yani hem "öz olarak korunmak", hem de "Batı medeniyeti içinde yükselmek" hedeflendi. Ancak bu iki özellik, -eski ifadeyle- yalnız "insiyak" ve "iştiyak" konusu değildir. Bunları da kapsar tarzda, fakat asıl olarak; tasarlanmış, hedeflenmiş ve "gaye" olarak ifade edilmiş bir hareket söz konusudur.

Netice itibariyle, Atatürk döneminde kültürel yapının yeniden inşası, Batı medeniyetine entegre olacak, gelişmiş, modern ve milliyetçi bir toplumu meydana getirmeye yönelik olmuş, eğitim sistemi ve hedefleri de bu "yönelmeye" paralel tarzda tanzim edilmiştir. Bunun için, kültürün ve devletin mill-

²⁴ Şerif Mardin, "Atatürk ve Pozitif Düşünce", *Atatürk ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye'si*, Türkiye Ticaret Odaları-Sanayi Odaları ve Ticaret Borsaları Birliği Yay., Ankara 1981, s. 57-58.

²⁵ Mardin, a.g.m., s. 58

²⁶ Celal Bayar, *Atatürk'ün Metodolojisi ve Günümüz*, Derleyen: İsmet Bozdağ, Kervan Yay., İstanbul 1978, s. 94.

ileştirilmesi ile çağdaşlaşma hareketi birlikte yürütülmüş ve böylece, Türk toplumunun "millî kimliği" içinde Batı medeniyetinin ortağı olması hedeflenmiştir.²⁷

---

²⁷ Abdulhalük Çay, "Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi ile İlgili Görüşler", 2. *Millî Kültür Şûrası 5-8 Aralık 1989*, c. I, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1990, s. 91.

